

Miklos Vető:
Court traité sur l'amour
L'Harmattan, Paris, 2020.

Mezei Balázs – Schmal Dániel (szerk.):
Megújító újdonság. Tanulmányok Vető Miklós gondolkodásáról
Szent István Társulat, Budapest, 2020.

A közelmúltban elhunyt filozófus, Vető Miklós (1936–2020) legutolsó, sajnos már csak halála után megjelent kötetének témája a szeretet fogalma, annak keresztény alapokon nyugvó metafizikai-fenomenológiai elemzése. Vető az 1956-os forradalom után kényszerült elhagyni Magyarországot, és Franciaországban letelepülve a francia szellemi közegben lelt második otthonra, számos műve többségét is e nyelven alkotta (angol és német nyelvű publikációi mellett). Filozófiatörténeti, vallásfilozófiai munkássága megkoronázásaként érdeklődése az utóbbi években saját filozófiai rendszerének, „kiterjesztett metafizikájának” kidolgozására irányult (*L'Élargissement de la métaphysique*, 2012, angol kiadása: *The Expansion of Metaphysics*, 2018), amelynek építőkövei alapul szolgálnak e legutolsó kötet számára (az ezt követő filozófiai istentana, amelyen haláláig dolgozott, és amelynek egy részletét a főiskolánkon 2017 novemberében tartott előadásán az ott egybegyűlt közönség előtt is ismertette, már nem készülhetett el; a *Megújító újdonság* című kötetben olvashatjuk az egy évvel korábban a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen rendezett konferencián tartott előadása szövegét).

Vajon lehet-e újat mondani a szeretet témájában, amely hagyományosan is és az utóbbi évtizedekben még inkább a figyelem középpontjában áll (gondolhatunk itt például Jean-Luc Marion: *Az erotikus fenomén* című művére, 2012)? Amint látni fogjuk, éppen az újdonság az a dimenzió, amely Vető megközelítésének egyik alappillére, és amely kiterjesztett metafizikájának alapvető kulcsfogalma. A metafizika Vető általi kiterjesztése nem más, mint a radikális újdonság lehetőségi feltételének és megjelenési módjainak bölcséleti megragadása, s ennek érdekében a hagyományos metafizikai fogalmak (mint például a képmás, az egység, a potencialitás, az azonosság és a másság) innovatív újragondolása, amelynek során éppen a szeretet és az újdonság szoros összetartozása rajzolódik ki. Vető létkritikai gondolkodásában a jóság a lét alapja, a létet a jóság árasztja ki, s e kiárasztás a szeretet műve, a szeretet pedig az abszolút szabadságnak a lét kimeríthetetlen formáit ajándékozó szüntelen újdonságában mutatkozik meg. Az abszolút, teremtő újdonság teremtményi leképezése az értelmes, szabad akarattal bíró létező világában a személy radikális újszerűsége, aki egyszeri (unikális), nem a másokkal való összehasonlítás viszonylatában, hanem másra visszavezethetetlenül, a maga helyettesíthetetlen egyetlenségében. Vető metafizika felfogása magában foglalja a valóság egészét, amelybe nézete szerint beletartozik a teológiai dimenzió is. A teológia egyrészt témákat, paradigmákat szolgáltat a metafizika számára, másrészt pedig biztosítja annak mélydimenzióját, végső távlatát. Szerényen a háttérben maradva, *ancilla philosophiae*-ként nélkülözhetetlen szerepet tölt be a metafizika modern megújításában, s mindeközben maga is megújultán kapja vissza hagyományos tartalmait (mint például a Teremtő és a teremtett világ viszonyának kérdése, a kegyelem mibenléte, a semmiből teremtés és a szeretet viszonya). Az ontológián túl, amely Vető perspektívájában csupán az önmagába zárt létet vizsgálja, a természet statikus valóságát, a metafizika

megnyitja az immanencia másságot nem tűrő zártságát a szabadság és az újdonság dimenzióinak elgondolása felé.

Ezen törekvések húzódnak meg Vető szeretetről szóló rövid értekezése háttérben is, amely a kérdést tárgyaló hatalmas és szövevényes irodalom alapos ismeretéről tanúskodik, bár az erre való utalás csak jelzésszerűen van jelen, mivel a szerző célja ezúttal nem az eszmetörténeti vizsgálódás, hanem saját rendszerének megalkotása. Könyve három fő részben, összesen tizenkét fejezetben járja körül a szeretet emberlétünket csodálatosan meghatározó valóságát. Külön tanulmányt érdemelne az elődökhöz való viszony és az eddig kialakult vitás kérdésekkel szembeni állásfoglalás feltérképezése, itt most csak jelzésszerűen említhetünk meg egy-két fontos fogódzóponthoz, beleértve Kant filozófiájának (különösképpen pedig a kantai a priori szintézis fogalmának) ihlető hatását Vető gondolkodására.

Már a kiindulópont is eltér a szokásos perspektívától, mert bár a mű célja elsősorban az emberi szeretet vizsgálata, mégis „felülről lefelé”, Isten szeretetéből kiindulva közelíti meg azt. A könyv első nagy egysége három fejezetben tárja elénk az isteni szeretet misztikus valóságát és az erre adható teremtenyi választ (I. Isten szeretete önmaga iránt, II. Isten szeretete az ember iránt, III. Az ember szeretete Isten iránt). Azonnal megmutatkozik e részben a hagyományt megújító szándék, amely a szeretet témáját eloldja az Abszolút természetéről, az isteni lényegtől és Isten önmagához való viszonya kérdésétől, és a szentháromsági személyek kapcsolatának kontextusába helyezi. A művön végighúzódnó kulcsgondolat, hogy a szeretet intencionális tárgya nem a természethez köthető ontológiai tulajdonság, nem a jó maga, hanem egy másik személy, aki képes szabadon (viszont)szeretni. Isten önszeretetének hagyományos elképzelése helyett (amely szerint Isten önmagát mint a legfőbb jót szereti) a szentháromságos személyek szeretetkapcsolata nyitja meg az utat mind az isteni, mind az emberi szeretet lényegének valódi megértéséhez. A szeretet nem a természet folytonosságához tartozik, hanem elszakadás, elválás, eksztatikus és egyben kenotikus kilépés, önfelülmúlás, a másik személy felé való irányulás. Ennek ősmintája (és itt nyilvánvaló Hans Urs von Bathasar Szentháromság-teológiájának inspirációja) a szentháromságos személyek egymásnak teret adó öskenézisa, amely nem pusztán a másik személy léteire irányul, hanem magára a szeretni képes személyre. A szentháromságos szeretet a teljes önjándékozás és az önazonosság megőrzésének, az egység és a megőrzött másság, az autentikusan önmaga maradás csodájának előfeltétele és paradigmája. Vető ebből a dinamizmusból olvassa ki a szeretet alaptulajdonságait: transzcendáló intencionalitás, eredendőség (*originarité*), ingyenesség, újdonság, aszimmetria, a kölcsönösség megkövetelésének hiánya.

Isten horizontális önszeretete a teremtenyek iránti „leszálló” szeretetben megőrzi alapvető vonásait. Ahhoz, hogy meg tudja válaszolni a két alapvető metafizikai kérdést: hogyan szeretheti a végtelen Isten a véges emberi teremtményt, és a véges hogyan lehet valóban szerethető? – Vető két ponton módosítja a hagyományos keretet. Először is, továbbfejleszti a metafizika kiterjesztésében felvázolt „aktív potencialitás” fogalmát, amelyet itt „pozitív potencialitásnak” nevez. E szerint Isten tökéletessége nem egyenlő a tiszta megvalósultság (*actus purus*) zárt szükségyszerűségével, hanem magában foglalja a potencialitás pozitívan értett lehetőségét a mássá levésre, a szabadságból eredő újdonságra, sőt a szabad önkorlátozásra (kenózis), amely megmutatkozik ember iránti szeretetében, hiszen a szeretet ez esetben is kilépés önmagából és a másik felé való irányulás (hatalmasként és egyben a „szeretet koldusaként” szeret). Másodszor pedig itt is alkalmazza a fentebb ismertetett elvet, hogy a szeretet tárgya nem az ontológiai jó,

hanem a szabadon szeretni képes személy, a maga originárius valóságában, aki aszimmetrikus és aránytalan módon, ám valóságosan az isteni szeretet címzettje és korrelátuma lehet. A végtelen és a véges szeretet között ily módon nincs lényegi különbség, mivel mindkettő ugyanazzal az eredendőséggel bír. A semmiből való teremtés Vető számára a létajándékozáson túl a szeretet képességének legmagasabb rendű ajándékozása; a szabad viszonzszeretetet ébresztő isteni kegyelem a semmiből létre hívó teremtői cselekvés formája, amely életre hívja a szabad emberi „felszálló szeretetet”.

A könyv második nagy egysége az emberek közötti szeretet fogalmi és metafizikai előképeit vizsgálja (IV. A szeretet eidentikus előtörténete, V. Természet, igazságosság, szabadság, szeretet, VI. A spontaneitástól az altruizmusig). E fejezetek elemzései elmélyítik a mű alaptéziseit (a szeretet nem az én folytatása, hanem a másakra irányul, nem a természet, hanem a szabadság szférájába tartozik, visszatérés nélküli kilépés önmagunkból, önmagunk meghaladása, célja nem tulajdonság vagy tulajdon, hanem a másik személy, spontán, ingyenes, érdek nélküli, háttérmentes). Ez az átvezető rész sok megvilágító erejű részlettel rendszerezi és hierarchizálja a szeretetet övező és előrevetítő fenoméneket, szeretet és érzés kapcsolatát, és amint a fejezetcímek is mutatják, az igazságosság, a szabadság és a szeretet párhuzamos struktúráit, a spontaneitás és az altruizmus szeretet felé mutató, ám azzal nem azonos mechanizmusait. E rész legfontosabb következtetése, hogy a szeretet minden esetben belülről kifelé, egy másik személy felé irányuló (önmagából kilépő és vissza nem forduló) mozgás, amelynek célja, hogy megerősítse a másik másságát, engedje, hogy a másik valóban önmaga lehessen.

E kérdéskör elmélyítése alkotja a harmadik nagy egységet (a könyv tulajdonképpeni magját), amelynek fő kérdéseit Vető a kit és hogyan kell szeretni problematikájában jelöli meg, s amely eddig lefektetett alapelveinek bőségesen gyümölcsöző lehetőségeiről tanúskodik. Az egyes fejezetek a szeretet tárgyát és fajtáit vizsgálják újszerű és átfogó perspektívába állítva a hagyományos sokszor különválasztott kérdéseket (VII. A másik, a szeretet intencionális tárgya, VIII. Miért szeretünk?, IX. Kit szeretünk?, X. A házastársi szeretet, XI. A házastársak közötti kölcsönösségtől az ellenségszeretetig, XII. Az atyai és a gyermeki szeretet). A sziporkázó elemzések közül csak néhány gondolatot tudunk itt felvillantani, amelyek érzékeltethetik a megközeledés újzerűségét. A hetedik fejezetben a szeretet intencionális tárgyáról szólva az önszeretet hagyományos kérdése új, megfordított perspektívába kerül: többé már nem az önszeretet adja a másik ember szeretetének viszonyítási pontját (másokat mint önmagunkat), hanem fordítva, önmagunkat szeretjük másikként (önmagunkat mint másokat, Ricoeur kifejezésével, de tőle eltérő nézőpontban), az önszeretet is egy szeretni képes személyre irányul (nem pedig a jóra), akik történetesen mi vagyunk.

A szeretet és az ismeret közötti viszony hagyományos kérdése új elemekkel gazdagodik a nyolcadik fejezetben az isteni önkinyilatkoztatás paradigmája által, amely rámutat a másik ismeretének és a titok dimenziójának együttes jelenlétére, és arra a tényre, hogy sem önmagunk, sem a másik személy nem lezárt adottság, hanem pozitív potencialitásként szüntelen megújulás, többlet forrása. A szeretet/szerelem pedig nem vak, hanem az egyetlen igaz hermeneuta, amely képessé tesz a hibák ellenére is szeretni a másikat, valódi egyszeri és helyettesíthetetlen énjét. A tulajdonságok (járulékok) és a (hordozó)alany viszonyának arisztotelészi gyökerű elképzelése módosul annak belátásával, hogy az emberi személy esetében a tulajdonságok nem elválasztható, kicserélhető járulékok, hanem a hordozó személy egyszerisége határozza meg azokat.

A kilencedik fejezet különösen is kiemeli a szeretet teremtő, performatív erejét a felebarát kérdéssel kapcsolatban. Minden embert szeretnünk kell, de ez csak úgy lehetséges, ha az absztrakt általánosságból kiemelve felebaráttá (*prochain* – „aki hozzánk közel van”) tesszük a találkozás eseményében, amely a semmiből teremtés analógiájára konkrét realitást, egyszeri személylété elismerését ajándékozza neki (amint az irgalmas szamaritánus evangéliumi története megjeleníti azt). Innen jutunk tovább a testvéri szeretet, testvériség fogalmához, s az erről szóló reflexió egy része nem teljesen ismeretlen lapunk olvasói számára, mivel Vető egy korábbi írása képezi az alapját (magyar fordításban: A testvéri szeretet, *Sapientiana* 11 (2018/1) 1–16.).

A tizedik fejezet a szeretetkapcsolat beteljesítését tárja elénk a házastársi szeretetben/szerelmben. Itt érthetjük meg igazán, hogy a szeretet pontszerűen kezdődő (a szerelem villámcsapása), de időben fokozatosan kibomló, történettel rendelkező valóság, amely egész emberlétünket meghatározó, szüntelen újdonsággal megajándékozó eredeti szintézis, ahogyan Vető fogalmaz, az ember legteljesebb szintézise az életben. Nem más, mint a házastársak szüntelen önmagukból való kilépése, és a másik gazdagítása, másságának megerősítése, önmagáért való szeretése, egyszeriségének és helyettesíthetetlenségének elismerése és konstruálása, természet és szabadság harmonikus egysége, amelyből valódi és meglepő újdonság születik.

A tizenegyedik fejezet a hitvesi szeretetkapcsolat mintázatait vizsgálja, a kölcsönösség önfelelültségét a korlátlan feltétel nélküiségben, amely azonban nem jelenti a viszonzás elvetését, csupán annak eloldását bármiféle legalista ökonómiától. A hűség kitartását akkor is, ha a másik már nem szeret viszont, mivel a hűség nem csupán magatartás vagy cselekvés folytatása, hanem egyben önmagunk azonosságának kreatív és mindig megújuló megőrzése. S így válik világossá a szeretet legnagyobb próbaköve, az ellenszereget értelme is, mivel – a hagyományos válaszokkal ellentétben – nem az ellenségben meglévő jóra (emberi természetére) irányul, és nem is az a pragmatikus célja/érdeke, hogy szeretetünk által ellenségünk megjavuljon, hanem az ellenséget mint egyszeri, adottsága alapján szeretetre képes személyt önmagáért szereti.

Az utolsó, tizenkettedik fejezet a szülői (Vető itt inkább az „atyai” szót használja a francia nyelv sajátossága miatt) „leszálló” és a gyermeki „felszálló” szeretet tulajdonságait veti össze, érdekes párhuzamot vonva az isteni teremtő tevékenység és a teremtményi életadás/nemzés között. Szülő és gyermek szeretete aszimmetrikus, eltérő a kezdete, az intenzitása, az iránya, mindazonáltal egyik sem kevésbé autentikus. E fejezet talán legmegragadóbb gondolatmenete a meg nem született magzat iránti szülői szeretet abszurdítását és egyben legteljesebb racionalitását tárja elénk: a magzat még csak úton van a kibontakozás felé, szinte nem is létezik a szeretet valós tárgyaként, nélkülöz minden kölcsönösségi viszonyt, a rá irányuló szülői szeretet mégsem értelmetlen, sőt e határeset nyilvánítja ki igazán annak valódi lényegét, amely a másik, szeretni képes személyre (jelen esetben a magzatra mint a pozitív potencialitás hordozójára) irányuló hit, bizalom, várakozás.

A végkövetkeztetésben rövid és egyben magasabb szintű szintézisét kapja az olvasó a szeretetre vonatkozó téziseknek és a legfontosabb felismerések összefüggéseinek. A könyv végén található egy rövid szómagyarázat a legfontosabb filozófiai és teológiai szakkifejezésekhez, továbbá név- és tárgymutató. A letisztultan visszafogott megjelenésű kötet a lábjegyzetbeli utalásokon kívül külön irodalomjegyzéket nem tartalmaz.

Bátran állíthatjuk, hogy a szeretetről az utóbbi évtizedekben megjelent írások között Vető könyve átfogó jellege, az elődök által felhalmozott tudásanyag új szempontú beépítése, a hagyomány kreatív megújítása és rendszere eredeti látásmódja miatt méltán lehet mérföldkő

a kérdésről folytatott további diskurzusban, s nem utolsó sorban meggyőző erejét annak a ténynek is köszönheti, hogy fenomenológiai-metafizikai leírása nem esik távol a hétköznapi tapasztalattól, és egybecseng a keresztény teológiai hagyomány legjavával is. Reméljük, hogy a magyar nyelven olvasók számára is mihamarabb elérhetővé válik majd.

Vető munkásságába és az általa felvetett kérdések sokakat inspiráló hatásába enged betekintést a Mezei Balázs és Schmal Dániel által szerkesztett, nemrég megjelent kötet (*Megújító újdonság*), amely a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2016 szeptemberében, Vető Miklós nyolcvanadik születésnapja tiszteletére rendezett konferencián elhangzott előadásokat gyűjti egybe, kiegészítve a konferencia anyagát két tanulmánnyal (Boros Gábor, Ullmann Tamás) és Vető Miklós fiának, Étienne Vetőnek édesapjáról szóló visszaemlékezésével. Vető időközbeni halála átformálta a kötet arculatát, amely így nemcsak a konferencia gazdag reflexióit adja közre, hanem egyben tisztelgés is e kiemelkedő kortárs filozófus emléke és életműve előtt.

A kötet elején olvashatjuk Erdő Péter köszöntését, amely Vető tudományos pályafutását mutatja be személyes hangú méltatásban, majd ezt követi Étienne Vető szintén személyes hangú írása az édesapjától kapott lelki-szellemi ajándékok gazdagságáról. E bevezető rész után a kötet két fő egységre tagolódik (Történelem, Elvek), amelyek mindegyike hat-hat tanulmányt tartalmaz. Az első egység hat tanulmánya a filozófus sokoldalú filozófiatörténeti munkásságát veszi szemügyre és lép azzal párbeszédbe.

Ullmann Tamás a schellingi „Alap” fogalmát vizsgálja (főként Schelling átmeneti korszakára összpontosítva), és e fogalom hatását Vető kiterjesztett metafizikájára, amelyben az ész képes az ész *másikát* is elgondolni. Pavlovits Tamás a 17. századi író, teológus Fénelon kevésbé ismert filozófiai munkásságára összpontosít a descartes-i gyökerű, de attól eltérő végtelen fogalmán keresztül, amely Fénelonnál kapcsolatot létesít filozófia, teológia, antropológia és misztika között. Fénelon gondolkodása Vető Miklós számára is fontos ihlető forrás, amint ezt a közelmúltban megjelent könyve is tanúsítja (*Fénelon, Penseur de la volonté*, 2018.) A harmadik tanulmány szerzője, Schmal Dániel a szintén 17. századi Pierre Poiret különleges, a karteziánizmust és a misztikát ötvöző életművét állítja elének olyan kivételként, amely e két merőben eltérő gondolkodási-tapasztalati irány között képes hidat verni. E hidak, Schmal kifejezésével „affinitások” mibenlétét kutatja a tanulmány, s egyben bennfoglaltan rávilágít filozófia és misztika közös forrására is, amely Vető gondolkodását is meghatározza. Fabinyi Tibor szintén egy Vető által is vizsgált szerző, a 18. századi amerikai teológus, Jonathan Edwards tipologikus történelemszemléletének eddig kevésbé kutatott vonásait világítja meg (például John Milton költői elképzelésének valószínűsíthető hatását Edwardsra). Sepsí Enikő a Vető számára is nagyban inspiráló Simone Weil-i kenőziselképzelés összefüggéseit vizsgálja Weil drámaesztétikai és drámaírói munkásságában. Boros Gábor a kortárs angolszász filozófiai érzelmkutatás eredményeinek tükrében ad átfogó elemzést a szeretet összetett valóságáról, amely mint láhattuk, Vető érdeklődésének is a homlokterében áll.

A kötet második nagy egysége a filozófus rendszeralkotó bölcséleti munkásságát helyezi előtérbe. Mezei Balázs tanulmánya átfogó képet ad Vető életművének fő irányairól (a német idealizmussal való számvetés, misztikus szerzők gondolatformáinak filozófiai vizsgálata, a metafizika rendszerének megújítása) és gondolatéptípményének szerkezetéről, amelynek alapvető építőkövei a másság és az újdonság fogalmának újragondolása, s amely Mezei elnevezésével a szeretet metafizikáját bontakoztatja ki. Peter Ochs az analitikus nyelvfilozófia perspektívájából fogalmazza meg a kérdést, hogy egy katolikus háttérű filozófus gondolatai lehetnek-e min-

denki számára megközelíthetők, s válaszában Vető szingularitás fogalmában jelöli meg ennek elvi lehetőségét. Emmanuel Gabellieri feltárja a magyar filozófus egész munkásságában vezérfonálként megjelenő kenózis fogalmának Simone Weil gondolkodásában rejlő gyökereit, és Vető módszerét, amely által a francia misztikusnő írásaiban strukturáló mintázatokat azonosít, ötvözve ezeket a német idealizmus gondolati háttérével és Edith Stein hatásával, amelyben összefonódik a kenózis és az újdonság témája egy szentháromságos alapú kiterjesztett metafizikát eredményezve. Takács Ádám a fenomenológiai módszer vetői használatát, fenomenológia és metafizika viszonyát vizsgálja a Janicaud által azonosított teológiai fordulat tágabb perspektívájában, és bemutatja a fenomenológia minimalista/csendes használatának metafizikára nyitott lehetőségeit az életműben. William C. Hackett – Vető könyvének (*L'Élargissement de la métaphysique*) angol fordítója – filozófia, teológia és misztika viszonyának, és Isten-elv vagy személy voltának kérdése mentén járja körül a kiterjesztett metafizika trinitárius alapú felismeréseit, amelyek az elv és a személy megkülönböztetésének végső egysége felé mutatnak. Végül az utolsó tanulmány szerzője maga Vető Miklós, aki ízelítőt nyújt megkezdett, de sajnos már be nem fejezett könyvéből, filozófiai istentanából, annak lényegi perspektívájából. Az Isten fogalmat egymással szemben álló fogalmak összetételeként közelíti meg, s két központi jellemzőjeként a másságot és a szeretetet jelöli meg. Sajátos másságfelfogása (amely nem az azonos ellentéte, és nem vonatkozik másra, csak saját magára, közvetlen, egyszerű, osztatlan és egyszeri) és újszerű szeretet megközelítése (a szeretet mint önfeladás és önajándékozás, kenózis és pozitív potencialitás, érintettség, érzés és kapcsolatiság) megrajzolják az a keretet, amelyet Isten filozófiai megközelítésében mindvégig szem előtt tartott, s amely sajátos ívet adott gondolkodásának.

E tizenkét tanulmányt követően a kötet függeléke tartalmazza Vető munkásságának átfogó bibliográfiáját a kezdetektől haláláig (1947–2019 között) és a kapcsolódó másodlagos irodalmat, amelynek listáját nemcsak e jelen kötet fogja gyarapítani, hanem a hatására minden bizarron megélnéknél érdeklődés szülte kutatási eredmények is. A bibliográfiát követi még egy rövid ismertetés a kötetben szereplő szerzőkről. A szerkesztői jegyzetből megtudhatjuk a kötet keletkezésének körülményeit, a függelék utolsó írásában pedig (In memoriam Vető Miklós) Mezei Balázs méltatja a filozófus pályafutását.

A kötet gazdag anyagával, a szerzők sokszínű tudományos háttérével, átfogó perspektívájával és a kiegészítő hasznos információkkal hiánypótló nem csupán a magyar nyelvű kutatásban, hanem nemzetközi viszonylatban is Vető életművének teljesebb megértéséhez és jövőbeli elmélyülő befogadásához.

Tóth Beáta